

Sygn. akt I CSK 351/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 23 marca 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Kazimierz Zawada (przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Paweł Grzegorzczak
SSN Wojciech Katner

w sprawie z powództwa M.B.
przeciwko P.P.H.U. "E." Spółce z o.o. w D.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 23 marca 2018 r.,
skargi kasacyjnej strony pozwanej
od wyroku Sądu Apelacyjnego w W.
z dnia 11 lipca 2016 r., sygn. akt VI ACa .../15,

- 1) uchyla zaskarżony wyrok w części zmieniającej (pkt I i III) wyrok Sądu Okręgowego w W. z dnia 10 lipca 2015 r., III C .../14, i oddala apelację powódki,**
- 2) oddala skargę kasacyjną w pozostałym zakresie,**
- 3) kosztami postępowania w sprawie przed Sądami pierwszej i drugiej instancji, a także przed Sądem Najwyższym w sprawie I CSK 301/13, obciąża w całości stronę pozwaną, pozostawiając ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi sądowemu.**

UZASADNIENIE

M.B. w pozwie z dnia 16 listopada 2009 r. wniosła o zasądzenie na jej rzecz od PPHU „E.” Sp. z o.o. w D. 300. 000 zł. tytułem zwrotu części niespłaconej pożyczki, z umownymi odsetkami w wysokości 15% w stosunku rocznym od 30 września 2004 r. do 30 września 2005 r. oraz w wysokości 20% w stosunku rocznym od 1 października 2005 r. do dnia zapłaty.

Orzekając w sprawie po raz drugi, Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 10 lipca 2015 r.:

- zasądził od pozwanej na rzecz powódki kwotę 300 000 zł z odsetkami umownymi:

- w wysokości 15% w stosunku rocznym od dnia 1 października 2004 r. do dnia 30 września 2005 r.,

- w wysokości 20% w stosunku rocznym od dnia 1 października 2005 r. do dnia 19 lutego 2006 r.,

- w wysokości 20% w stosunku rocznym – nie wyższymi jednak niż stopa odsetek maksymalnych, od dnia 20 lutego 2006 r. do dnia zapłaty (pkt I),

- kwotę 14 496,19 zł (pkt II),

- oddalił powództwo w pozostałej części (pkt III).

W sprawie wcześniej orzekały: Sąd Okręgowy, wyrokiem z dnia 24 kwietnia 2012 r. (uwzględnił powództwo), Sąd Apelacyjny, wyrokiem z dnia 25 października 2012 r. (zmienił wyrok Sądu Okręgowego z dnia 24 kwietnia 2012 r. i oddalił powództwo), Sąd Najwyższy, wyrokiem z dnia 19 marca 2014 r. (uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 25 października 2012 r. i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania), Sąd Apelacyjny, wyrokiem z dnia 13 czerwca 2014 r. (uchylił wyrok Sądu Okręgowego z dnia 24 kwietnia 2012 r. i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania).

Podstawę wyroku Sądu Okręgowego z dnia 10 lipca 2015 r. stanowiły w szczególności następujące ustalenia.

Pozwana zajmowała się eksploatacją i sprzedażą kruszywa. Jej udziałowcami pod koniec 2003 r. byli wspólnicy niemieccy oraz dwaj wspólnicy polscy, jednym z nich był M.M. Sytuacja finansowa pozwanej była wówczas bardzo trudna. Nie miała płynności finansowej. Jej przychody były nieregularne. Wynikało to z sezonowości produkcji oraz z zatorów płatniczych. M.M. poszukiwał osoby gotowej zainwestować kapitał, który pomógłby pozwanej przetrwać ten trudny okres. Nawiązał kontakt ze Z.S. Z.S. został prezesem zarządu, a jego syn, P.S., objął w pozwanej spółce 50% udziałów.

Z.S. udzielił pozwanej pożyczki na bieżącą działalność w kwocie 200 000 zł. Kwota ta okazała się niewystarczająca i Z.S. poprosił swoją przyjaciółkę, M.B., o udzielenie pozwanej pożyczki. Wyraziła zgodę. Kilkakrotnie wręczyła Z.S. gotówkę na ten cel jako reprezentantowi pozwanej. Gdy suma pożyczonych kwot sięgnęła 320 000 zł, powódka zażądała spisania umowy. Dnia 22 lipca 2004 r. M.B. pożyczyła pozwanej jeszcze 80 000 zł. W tym też dniu M.B. i pozwana reprezentowana przez prezesa zarządu Z. S. spisali umowę pożyczki na kwotę 500 000 zł. W sporządzonej umowie określono termin zwrotu pożyczki na 30 września 2005 r. i zastrzeżono odsetki: w wysokości 15% w stosunku rocznym od 1 października 2004 r. do 30 września 2005 r. oraz w wysokości 20% w stosunku rocznym za opóźnienie w terminowym zwrocie pożyczki.

M.B. wydała pozwanej tytułem udzielonej pożyczki łącznie 400 000 zł; pozostałej kwoty z objętej umową pożyczki sumy 500.000 zł, tj. kwoty 100 000 zł, już nie wydała, zaniepokojona trudną sytuacją finansową pozwanej.

W dniu 13 września 2004 r. Z.S. został odwołany ze stanowiska prezesa zarządu. Wtedy też udziały należące do jego syna, P.S., odkupił M.M. Następnie wszystkie udziały nabyła niemiecka spółka „K.” Wiedziała o umowie pożyczki zawartej przez pozwaną z M.B., ponieważ umowa znajdowała się w dokumentacji pozwanej. W księgach rachunkowych pozwanej nie ma dokumentu potwierdzającego zaksięgowanie kwot otrzymanych tytułem pożyczki uzyskanej od M.B. Z pożyczonej od Z.S. kwoty 200 000 zł pozwana w latach 2006 - 2007 zwróciła 120 000 zł. Z tej kwoty 18 000 zł pozwana na żądanie Z.S. przelała na

rachunek bankowy M.B. Nie była to zapłata z tytułu zwrotu pożyczki otrzymanej od M.B.

Kwota 100.000 zł z tytułu częściowego zwrotu sumy pożyczki udzielonej pozwanej przez powódkę została zasądzona od pozwanej na rzecz powódki prawomocnym nakazem zapłaty w sprawie III Nc .../07.

Według Sądu Okręgowego, powódka wykazała, że umowa pożyczki, na którą się powołała, została przez nią zawarta i wykonana do wskazanej kwoty 400.000 zł. Pozwana wydawała w okresie, którego dotyczy spór, pieniądze na spłatę zadłużenia oraz inwestycje, mimo iż jej kondycja finansowa na to nie pozwalała. Wydatki pozwanej w 2004 r. zostały pokryte ze środków własnych jedynie w niecałych 20%. Pozostałą część pozwana musiała pozyskać ze środków obcych, m.in. z pożyczek. Sąd Okręgowy nie przychylił się do argumentacji pozwanej, że umowa pożyczki, na którą powołała się powódka była pozorna. Była rzeczywista i spożytkowana na bieżące potrzeby i inwestycje pozwanej.

Skoro z sumy 400.000 zł otrzymanej tytułem pożyczki pozwana spłaciła dotychczas jedynie kwotę 100 000 zł w wykonaniu prawomocnego nakazu zapłaty, to należało od pozwanej zasądzić na rzecz powódki pozostałą część tej sumy, tj. 300.000 zł. z zastrzeżonymi w umowie odsetkami; jednak – za opóźnienie po wejściu w życie art. 359 § 2¹ k.c. nie wyższymi od odsetek maksymalnych według tego przepisu. W pozostałym zakresie należało oddalić żądanie dotyczące odsetek, tj. należało je oddalić w zakresie, w jakim odsetki umowne przewyższają wskazane odsetki maksymalne.

Wyrokiem z dnia 11 lipca 2016 r. po rozpoznaniu apelacji obu stron Sąd Apelacyjny na skutek apelacji powódki, zaskarżającej wyrok Sądu Okręgowego z dnia 15 lipca 2015 r. w zakresie oddalającym częściowo żądanie co do odsetek za opóźnienie, zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że:

- zasądził od pozwanej na rzecz powódki kwotę 300.000 zł z odsetkami umownymi:

- w wysokości 15% w stosunku rocznym od dnia 1 października 2004 r. do dnia 30 września 2005 r.,

- w wysokości 20% w stosunku rocznym od dnia 1 października 2005 r. do dnia zapłaty (pkt I);

- a apelację pozwanej, kwestionującej wyrok Sądu Okręgowego z dnia 15 lipca 2015 r. w pełnym zakresie, oddalił w całości (pkt II).

Sąd Apelacyjny podzielił w pełni ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego i w zasadzie także ocenę prawną, z wyjątkiem zapatrywania leżącego u podstaw częściowego oddalenia żądania zasądzenia odsetek za opóźnienie. Uzasadniając zasadność apelacji powódki w tym zakresie, wyjaśnił, że ustawą z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 157, poz. 1316 – dalej: „ustawa zmieniająca”) wprowadzona została instytucja odsetek maksymalnych; w dodanej tą ustawą art. 359 § 2¹ k.c. przewidziano, że wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej nie może w stosunku rocznym przekraczać czterokrotności wysokości stopy kredytu lombardowego NBP. W artykule 5 ustawy zmieniającej ograniczono jednak stosowanie jej przepisów tylko do czynności prawnych dokonywanych po jej wejściu w życie, tj. dokonywanych poczynając od 20 lutego 2006 r. – a czynność prawna, z której powódka wywodzi swoje roszczenie, została dokonana w 2004 r. Jednocześnie Sąd Apelacyjny zaznaczył, że Sąd Okręgowy nie dokonał oceny żądania powódki przez pryzmat zasady swobody umów. Powołał jako podstawę kwestionowanego w apelacji rozstrzygnięcia w zakresie odsetek wyłącznie przepis, który wszedł w życie w dniu 20 lutego 2006 r. Jeżeli więc Sąd Okręgowy jako podstawę kwestionowanego rozstrzygnięcia wskazał wyłącznie przepis mający zastosowanie do czynności prawnych dokonywanych po dniu jego wejścia w życie, pomijając ocenę, czy wysokość odsetek określonych w umowie pożyczki jest w okolicznościach sprawy zgodna z zasadą swobody umów, to uwzględniając, że umowa pożyczki została zawarta przed 20 lutego 2006 r., należało rozpatrywane rozstrzygnięcie zmienić i orzec zgodnie z żądaniem powódki.

Pozwana zaskarżając w całości wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 11 lipca 2016 r. przytoczyła kolejno jako podstawy kasacyjne naruszenie:

- art. 353¹ w związku z art. 58 § 2 i art. 359 § 1 i § 2¹ k.c. przez niezastosowanie, mimo iż prawidłowa wykładnia umowy pożyczki prowadzi do

wniosku, że zastrzeżone w niej odsetki nie mieszczą się w dozwolonej swobodzie kształtowania treści stosunku prawnego;

- art. 378 § 1 w związku z art. 382 k.p.c. wskutek nierozpoznania podniesionego przez pozwaną zarzutu nadużycia prawa i niedokonania oceny umowy pożyczki pod kątem, czy wysokość zastrzeżonych odsetek umownych była sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, oraz uznania, że skoro Sąd Okręgowy nie dokonał oceny żądania powódki przez pryzmat zasady swobody umów, to Sąd Apelacyjny nie miał obowiązku badać tego żądania pod tym kątem;

- art. 117 § 2 w związku z art. 118 i art. 60 k.c. przez zasądzenie od pozwanej na rzecz powódki odsetek umownych od dnia 1 października 2004 r. do dnia 30 września 2005 r. w wysokości 15% w stosunku rocznym oraz od dnia 1 października 2005 r. do dnia zapłaty w wysokości 20% w stosunku rocznym, mimo iż roszczenia majątkowe powódki o zapłatę odsetek uległy częściowemu przedawnieniu, a zarzut przedawnienia został podniesiony przez stronę pozwaną;

- art. 5 w związku z art. 359 § 1 i § 2¹ k.c. przez niezastosowanie, mimo że zastrzeżona w umowie wysokość odsetek jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, a ich wysokość w chwili orzekania jest rażąco wygórowana.

- art. 5 ustawy zmieniającej w związku z art. 359 § 1 i 2¹ k.c. przez błędną wykładnię i niezastosowanie;

- art. 386 § 6 k.p.c. przez przyjęcie, że Sąd Okręgowy przy ponownym rozpoznaniu sprawy na skutek uchylecia wyroku przez Sąd Apelacyjny związany jest wskazaniem Sądu Najwyższego, który uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania, mimo iż w świetle art. 386 § 6 k.p.c. sąd pierwszej instancji związany jest jedynie wskazaniem sądu drugiej instancji;

- art. 6 w związku z art. 720 § 1, art. 354 § 1, art. 56, 65 § 1 i 2 k.c. oraz art. 232 zdanie pierwsze k.p.c. przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie, co doprowadziło do błędnego przyjęcia, że powódka wykonała umowę pożyczki w zakresie kwoty 400 000 zł;

- art. 83 § 1 k.c. przez niezastosowanie, mimo że umowa pożyczka była czynnością pozorną;

- art. 60 § 1 w związku z 56 k.c. przez błędną wykładnię oraz niewłaściwe zastosowanie i wskutek tego przyjęcie, że pozwana złożyła oświadczenie woli zawarcia z powódką umowy pożyczki na kwotę 500 000 zł z obowiązkiem jej zwrotu do dnia 30 września 2005 r.;

- art. 65 § 1 k.c. w związku z § 1 umowy pożyczki przez błędną wykładnię oświadczeń woli zawarcia tej umowy przez strony i pominięcie, że z umowy tej wynika, iż „pożyczka udzielona zostaje w okresie od dnia 22.07.2004 r. do dnia 30.09.2004 r.”, wobec czego wydanie przedmiotu pożyczki mogło nastąpić najwcześniej w dniu 22 lipca 2004 r. – w konsekwencji kwota 320 000 zł, którą powódka przekazała Z.S. w okresie od 8 lipca 2004 r. do 22 lipca 2014 r., nie mogła być wydana w ramach wykonania umowy pożyczki;

- art. 6 k.c. i art. 278 § 1 k.p.c. w związku z art. 232 k.p.c. przez niewłaściwe zastosowanie oraz samodzielne dokonanie analizy sytuacji finansowej pozwanej spółki i dokonanie na tej podstawie kluczowych ustaleń faktycznych w sprawie, podczas gdy to na powódce spoczywał ciężar udowodnienia umowy pożyczki, a Sąd dokonał takiego ustalenia bez uzyskania wiadomości specjalnych z zakresu księgowości i rachunkowości;

- art. 356 § 2 k.c. przez niezastosowanie i brak zaliczenia dokonanej na polecenie Z.S. wpłaty przez pozwaną na konto powódki kwoty 18 000 zł na poczet spłaty pożyczki udzielonej pozwanej przez powódkę.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W odniesieniu do zasadniczego żądania pozwu, opartego na twierdzeniu o udzieleniu przez powódkę pozwanej pożyczki i niezwróceniu przez pozwaną powódce części pożyczonej sumy w wysokości 300.000 zł, ciężar rozstrzygnięcia sprawy spoczywał, jak trafnie zauważył Sąd Apelacyjny w drugim ze swoich wyroków, na dokonaniu prawidłowych ustaleń faktycznych, kwestie bowiem materialnoprawne, związane z kwalifikacją umowy powoływanej przez powódkę jako umowa pożyczki i określeniem skutków prawnych zarówno zawarcia, jak

i niewykonania tak zakwalifikowanej umowy, nie należą do zagadnień szczególnie złożonych i skomplikowanych.

O ile jednak wcześniejsze wyroki sądów orzekających w sprawie w toku instancji nie zawierały dostatecznych ustaleń faktycznych, niezbędnych do zastosowania norm prawa materialnego, według których należało ocenić żądanie pozwu – co wyeksponował Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 19 marca 2014 r. – o tyle zaskarżony skargą wyrok Sądu Apelacyjnego z dnia 11 lipca 2016 r., podtrzymujący ustalenia leżące u podstaw wyroku Sądu Okręgowego z dnia 10 lipca 2015 r., nie nasuwa pod tym względem zastrzeżeń.

W postępowaniu kasacyjnym Sąd Najwyższy jest związany ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), a podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów (art. 398³ § 3 k.p.c.).

Liczne, w różnych układach i powiązaniach zarzuty skarżącej (naruszenia art. 6 w związku z art. 720 § 1, art. 354 § 1, art. 56, 65 § 1 i 2 k.c. oraz art. 232 zdanie pierwsze k.p.c., naruszenia art. 83 § 1 k.c., naruszenia art. 60 w związku z art. 56 k.c., naruszenia art. 65 § 1 w związku z § 1 umowy pożyczki, naruszenia art. 6 k.c. i art. 278 § 1 k.p.c. w związku z art. 232 k.p.c., oraz naruszenia art. 356 § 2 k.c.), zmierzające do zakwestionowania zawarcia przez strony umowy pożyczki, jej treści, wydania w jej wykonaniu przez powódkę określonej kwoty, zaliczenia kwoty 18.000 zł wpłaconej na konto powódki na poczet spłaty zadłużenia pozwanej wobec Z.S., stanowią w istocie niedopuszczalną polemikę z dokonany w sprawie ustaleniami, leżącymi u podstaw zaskarżonego wyroku.

Podobnie, całkowicie chybiony jest podniesiony w skardze zarzut naruszenia art. 386 § 6 k.p.c., gdyż Sąd Najwyższy, inaczej niż sąd odwoławczy, nie udziela wskazań co do dalszego postępowania; zgodnie z art. 398²⁰ k.p.c., sąd, któremu sprawa została przekazana, wiąże wykładnia dokonana przez Sąd Najwyższy w sprawie, a nie dokonane przez Sąd Najwyższy wskazania do co do dalszego postępowania w sprawie.

Nie ma uzasadnionych podstaw również zarzut naruszenia art. 117 § 2 w związku z art. 118 i art. 60 k.c., oparty na twierdzeniu o nieuwzględnieniu

podniesionego przez pozwaną w sposób dorozumiany zarzutu przedawnienia części roszczenia dochodzonego przez powódkę. Ustawa wprawdzie nie wymaga formy szczególnej dla oświadczenia obejmującego zarzut przedawnienia, a zgodnie z art. 60 k.c., z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny. Aby jednak określone zachowanie uznać za oświadczenie woli (czynność prawną), musi ono w świetle dyrektyw wykładni oświadczeń woli wynikających z art. 65 k.c. wskazywać w danej sytuacji niewątpliwie na zamiar wywołania określonych skutków prawnych (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2006 r., V CSK 70/06, 23 maja 2007 r., V CSK 23/07, i 16 lutego 2012 r., III CSK 208/11), zaś z żadnego zachowania dłużnika, bez wyraźnego sformułowania przez niego zarzutu przedawnienia, nie można bodaj nigdy – praktycznie rzecz biorąc – wywodzić w zgodzie z tymi dyrektywami w sposób dostatecznie pewny zamiaru podniesienia przez niego takiego zarzutu. Należy zatem, nie godząc się ze skarżącym, podzielić wyrażony w piśmiennictwie pogląd, że nie jest dopuszczalne podniesienie zarzutu przedawnienia w sposób dorozumiany.

Skarga kasacyjna jest natomiast zasadna częściowo w zakresie, w jakim zakwestionowane zostało w niej rozstrzygnięcie o odsetkach za opóźnienie.

Według art. 359 § 3 k.c. w pierwotnym brzmieniu, wydane na jego podstawie rozporządzenie Rady Ministrów mogło zawierać zakaz zastrzegania i pobierania odsetek umownych wyższych od określonych w tym rozporządzeniu jako maksymalne. Poczynając od 1 listopada 1989 r. zaniechano ustalania na podstawie art. 359 § 3 k.c. maksymalnych odsetek umownych (rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 października 1989 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych i maksymalnych (Dz.U.1989.57.338), a z dniem 25 września 2003 r. nadano art. 359 § 3 k.c. nową treść, która już nie obejmowała umocowania Rady Ministrów do ustalania odsetek maksymalnych. Te decyzje legislacyjne nie były wynikiem aprobaty dla lichwy, ale konsekwencją trudności, jakie w warunkach wysokiej wówczas inflacji stwarzał przewidziany w art. 359 § 3 k.c. w pierwotnym brzmieniu mechanizm kontroli wysokości odsetek umownych (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia

4 listopada 2005 r., V CK 162/05). Po tych zmianach legislacyjnych zwalczanie lichwy stało się możliwe tylko za pomocą ogólnych instytucji prawa cywilnego: kontroli treści czynności prawnych (art. 58 § 2 i 3 k.c.) oraz kontroli wykonywania praw podmiotowych pod kątem nadużycia (art. 5 k.c.).

Powoływaną wyżej ustawą zmieniającą, która weszła w życie 20 lutego 2005 r., ponownie wprowadzono do polskiego prawa instytucję odsetek maksymalnych. Według dodanego tą ustawą art. 359 § 2¹ k.c., maksymalna wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej nie może przekraczać w stosunku rocznym – jak była już o tym wyżej mowa – czterokrotności wysokości stopy kredytu lombardowego Narodowego Banku Polskiego, zgodnie zaś z art. 359 § 2² k.c., jeżeli wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej przekracza wysokość odsetek maksymalnych, należą się odsetki maksymalne. Choć przepisy te wprost dotyczyły tylko odsetek kapitałowych, w stanie prawnym obowiązującym do 31 grudnia 2015 r. stosowały się one także do odsetek za opóźnienie (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2017 r., III CSK 174/16).

Czasowy zasięg ich zastosowania określa powoływany już art. 5 ustawy zmieniającej, który jak wiadomo stanowi, że przepisy tej ustawy, a więc i dodane nią art. 359 § 2¹ i § 2² k.c., stosuje się do czynności prawnych dokonywanych po jej wejściu w życie, a więc poczynając od 20 lutego 2005 r. Jest to rozwiązanie zaskakujące, odbiegające od standardu w dziedzinie rozstrzygania konfliktów intertemporalnych w obszarze zobowiązań – w myśl, którego, jakkolwiek stosunek zobowiązaniowy powstały przed wejściem w życie ustawy nowej podlega co do zasady ustawie dawnej (art. XXVI p.w.k.c.), to jednak jeżeli po wejściu w życie ustawy nowej nastąpiło zdarzenie niezwiązane z istotą takiego stosunku, to do skutków tego zdarzenia stosuje się ustawę nową (art. XLIX p.w.k.c. – zob. w związku z tym przepisem np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2009 r., I CSK 312/08, i 4 kwietnia 2014 r., II CSK 403/13). Można więc było oczekiwać, że ustawodawca, uwzględniając rozwiązania przyjęte w art. XXVI i art. XLIX p.w.k.c., a także funkcję odsetek maksymalnych, ustanowi zamiast normy o treści wyrażonej w art. 5 ustawy zmieniającej, normę, z której by wynikało, że wysokość odsetek za okres po wejściu w życie ustawy zmieniającej, zastrzeżonych w umowie zawartej wcześniej, podlega ograniczeniu przewidzianemu w art. 359 § 2¹ i § 2² k.c.

Mimo wejścia w życie z dniem 20 lutego 2005 r. przepisu ustanawiającego odsetki maksymalne, w praktyce, wobec przyjętego w art. 5 ustawy zmieniającej rozwiązania intertemporalnego, pozostawiającego poza zasięgiem tego przepisu liczne przypadki określających wysokość odsetek postanowień zamieszczonych w umowach zawartych przed dniem 20 lutego 2005 r., zachowała nadal na długo doniosłe znaczenie – o czym przekonuje także niniejsza sprawa – potrzeba kontroli wysokości zastrzeżonych odsetek umownych na podstawie art. 58 § 2 i art. 5 k.c. W jej ramach ważna rola przypada również art. 359 § 2¹ k.c. – o tyle, o ile dostrzega się w treści tego przepisu w orzecznictwie jedną z wskazówek (i to o istotnym znaczeniu) dokonywanej przez sąd na tle całokształtu okoliczności sprawy oceny, czy zastrzeżenie w umowie danych odsetek mieściło się w dozwolonych przez art. 353¹ k.c. granicach swobody kształtowania treści stosunku prawnego (por. w szczególności wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2007 r., IV CSK 320/07). Praktyka ta koryguje w jakimś stopniu wadliwe rozwiązanie intertemporalne przyjęte w art. 5 ustawy zmieniającej.

W dniu 1 stycznia 2016 r. weszła w życie ustawa z 9 października 2015 r. o zmianie ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych, ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.2015.1830). Ustawą tą zmieniono art. 359 § 2¹ k.c. W nowym brzmieniu stanowi on, że maksymalna wysokość odsetek z czynności prawnej nie może w stosunku rocznym przekraczać dwukrotności wysokości odsetek ustawowych, określonej w 359 § 2 k.c. jako równa sumie stopy referencyjnej Narodowego Banku Polskiego i 3,5 punktów procentowych. Jednocześnie ustawą tą zmieniono art. 481 § 2 k.c. Po zmianie stanowi on, że jeżeli stopa odsetek za opóźnienie nie była oznaczona, należą się odsetki ustawowe za opóźnienie w wysokości równej sumie stopy referencyjnej Narodowego Banku Polskiego i 5,5 punktów procentowych; jednakże gdy wierzytelność jest oprocentowana według stopy wyższej, wierzyciel może żądać odsetek za opóźnienie według tej wyższej stopy. Ponadto uzupełniono art. 481 k.c. o § 2¹ i § 2². Według pierwszego z nich, maksymalna wysokość odsetek za opóźnienie nie może w stosunku rocznym przekraczać dwukrotności wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie (odsetki maksymalne za opóźnienie), a zgodnie z drugim, jeżeli wysokość odsetek za opóźnienie przekracza wysokość odsetek

maksymalnych za opóźnienie, należą się odsetki maksymalne za opóźnienie. Dodanie dotyczących odsetek za opóźnienie przepisów art. 481 § 2¹ i § 2² o analogicznej treści jak art. 359 § 2¹ i § 2² k.c. wyklucza oczywiście stosowanie tych ostatnich – tak jak to miało miejsce przed 1 stycznia 2016 r. – do odsetek za opóźnienie.

Czasowy zasięg zastosowania ustanowionych ustawą z dnia 9 października 2015 r. przepisów o odsetkach określa art. 56 tej ustawy. Stanowi on, że do odsetek należnych za okres kończący się przed dniem wejścia w życie tej ustawy stosuje się przepisy dotychczasowe, a zatem – *a contrario*, do odsetek za okresy późniejsze, stosuje się już tę ustawę. Jest to rozwiązanie, inaczej niż przyjęte w art. 5 ustawy zmieniającej, zharmonizowane ze znajdującym wyraz w art. XLIX w związku z art. XXVI p.w.k.c. standardem w dziedzinie rozstrzygania konfliktów intertemporalnych w obszarze zobowiązań – w myśl, którego, jakkolwiek stosunek zobowiązaniowy powstały przed wejściem w życie ustawy nowej podlega co do zasady ustawie dawnej, to jednak jeżeli po wejściu w życie ustawy nowej nastąpiło zdarzenie niezwiązane z istotą takiego stosunku, to do skutków tego zdarzenia stosuje się ustawę nową. Do odsetek umownych za opóźnienie za okres od dnia 1 stycznia 2016 r. mają zatem, zgodnie z tym rozwiązaniem intertemporalnym, zastosowanie przepisy, które weszły w życie w tym dniu, choćby umowa zastrzegająca odsetki została zawarta przed tym dniem.

Zaskarżony wyrok Sądu Apelacyjnego zapadł, jak wiadomo, w dniu 11 lipca 2016 r., tj. już po wejściu w życie ustawy z dnia 9 października 2015 r. Orzekając w sprawie o odsetkach za opóźnienie za okres od 1 stycznia 2016 r. Sąd Apelacyjny jako sąd *meriti* (por. w związku z taką jego funkcją np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2016 r., V CSK 581/15) powinien więc, zgodnie z art. 316 § 1 w związku z art. 391 § 1 k.p.c., zastosować się do art. 481 § 2¹ i § 2² k.c. Zasądzone odsetki za opóźnienie za ten okres nie powinny zatem przekraczać odsetek maksymalnych za opóźnienie, tj. dwukrotności wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie. Te ostatnie, ustalone zgodnie z art. 481 § 2 k.c., wynosiły w tym czasie 7% (M.P.2016.47); w rezultacie ich dwukrotność, wyznaczająca maksymalne odsetki za opóźnienie, była równa 14%. Sąd Apelacyjny, zmieniając zaskarżonym wyrokiem wyrok Sądu Okręgowego z dnia

10 lipca 2010 r. i obejmując z powołaniem się na art. 5 ustawy zmieniającej w związku z art. 359 § 2² k.c., rozstrzygnięciem zasądzającym odsetki w wysokości 20% w stosunku rocznym od dnia 1 października 2005 r. także okres po 31 grudnia 2015 r., naruszył zatem nie tylko art. 481 § 2¹ i § 2² k.c., ale i powołany w skardze kasacyjnej art. 5 ustawy zmieniającej w związku z art. 359 § 2² k.c. przez jego bezpodstawne zastosowanie w tym zakresie.

W dniu 20 lutego 2005 r. odsetki maksymalne w rozumieniu art. 359 § 2¹ k.c. (w wysokości czterokrotności stopy kredytu lombardowego Narodowego Banku Polskiego) wynosiły 22%. Zastrzeżone w umowie stron odsetki za opóźnienie w wysokości 20% były więc niższe od obowiązujących wówczas odsetek maksymalnych. I mimo wielokrotnie później zmieniającej się wysokości odsetek maksymalnych, taki stan, tj. plasowanie się zastrzeżonych w umowie stron odsetek za opóźnienie poniżej wysokości odsetek maksymalnych utrzymywał się aż do 6 marca 2013 r. Dopiero w dniu 7 marca 2013 r. wysokość odsetek maksymalnych uległa obniżeniu do 19%. Później kilkakrotnie ulegając zmniejszeniu, ostatecznie wynosiła 9 % w okresie od 5 marca do 31 grudnia 2015 r. Dysproporcja pomiędzy wysokością zastrzeżonych w umowie stron odsetek za opóźnienie, a czterokrotnością stopy kredytu lombardowego Narodowego Banku Polskiego była jeszcze większa w chwili zawierania przez strony umowy; czterokrotność ta była wówczas równa 32%.

W tych okolicznościach nie ma podstaw do kwestionowania zastrzeżenia w umowie stron odsetek za opóźnienie w wysokości 20% jako sprzecznego z zasadami współżycia społecznego, z tej przyczyny, że odsetki te nie mieszczą się w granicy określonej w ustanowionym później art. 359 § 2¹ k.c.– traktowanej w praktyce w przypadkach, do których przepis ten, jak i art. 359 § 2² k.c., nie miał zastosowania w myśl art. 5 ustawy zmieniającej, jako istotna wskazówka, dokonywanej przez sąd na tle całokształtu okoliczności sprawy oceny, czy zastrzeżenie w umowie określonych odsetek mieściło się w granicach dozwolonej swobody kształtowania treści stosunku prawnego (art. 353¹ k.c.). W sprawie takiej wskazówki po prostu nie ma, a zarazem brak innych danych mogących przemawiać za uznaniem zastrzeżenia przez strony odsetek za opóźnienie w wysokości 20% za sprzeczne z zasadami współżycie społecznego i tym samym, częściowo,

w zakresie, który obejmowałby odsetki nadmierne, nieważne. Zarzut kasacyjny naruszenia przez Sąd Apelacyjny art. 353¹ w związku z art. 58 § 2 i art. 359 § 1 i § 2¹ k.c. okazał się zatem bezzasadny.

Natomiast Sąd Apelacyjny naruszył powołany w skardze kasacyjnej w różnych zestawienia przepis art. 5 k.c., obejmując rozstrzygnięciem, zasądzającym odsetki za opóźnienie w wysokości 20% w stosunku rocznym także okres od 7 marca 2013 r. do 31 grudnia 2015 r., w którym odsetki maksymalne w rozumieniu art. 359 § 2¹ k.c. w brzmieniu wówczas obowiązującym były poniżej 20%; pod koniec tego okresu – nawet w znacznym stopniu. Jak wcześniej wyjaśniono, określona w umowie wysokość odsetek za opóźnienie: 20% w stosunku rocznym – była dużo niższa od wysokości wprowadzonych później, z dniem 20 lutego 2005 r., i obowiązujących aż do 31 grudnia 2015 r., odsetek maksymalnych. Przewyższała umiarkowanie wysokość zastrzeżonych w umowie stron odsetek kapitałowych, a zastrzeżone odsetki kapitałowe przewyższały wysokość obowiązujących wówczas odsetek ustawowych (12,25% - Dz.U.2003.166.1613) również jedynie umiarkowanie. Ta określona w zawartej w 2004 r. umowie stron wysokość odsetek za opóźnienie była już we wskazanym, późniejszym o wiele lat okresie w znacznym stopniu niedostosowana do zmienionych realiów. W związku z tym dochodzenie przez powódkę odsetek w zastrzeżonej w umowie stron wysokości 20% także za opóźnienie w okresie, kiedy ich wysokość przewyższała, i to znacznie pod koniec tego okresu, granicę wyznaczającą odsetki maksymalne w rozumieniu art. 359 § 2¹ k.c., należało uznać, w zakresie odnoszącym się do kwoty przewyższającej tę granicę, za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego i tym samym stanowiące nadużycie prawa (art. 5 k.c.). Odbiegało ono w swych skutkach znacznie od przyjętej w umowie, rzeczywistej, rozpatrywanej w kategoriach ekonomicznych, skali obciążenia dłużnika odsetkami za opóźnienie. Umowa stron nie miała charakteru losowego, dlatego nałożenie na pozwaną ciężaru ponoszenia odsetek w skali istotnie różnej od zakładanej przy jej zawarciu, godziłoby rażąco w poczucie słuszności. W takim stanie faktycznym jak występujący w sprawie do zaakceptowania z punktu widzenia słuszności jest dochodzenie zastrzeżonych w umowie odsetek za opóźnienie

w danym okresie co najwyżej w granicach równych wysokości obowiązujących wówczas odsetek maksymalnych.

Ze względu na to, że Sąd Apelacyjny zmieniając wyrok Sądu Okręgowego w zakresie rozstrzygnięcia o odsetkach naruszył art. 5 ustawy zmieniającej oraz art. 5 k.c., należało to rozstrzygnięcie Sądu Okręgowego przywrócić, wydając na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c. w odpowiednim zakresie orzeczenie reformatoryjne (pkt 1). W rozstrzygnięciu Sądu Okręgowego przez odsetki maksymalne należy oczywiście w odniesieniu do okresu od 1 stycznia 2016 r. rozumieć odsetki maksymalne za opóźnienie, które ma na względzie art. 481 § 2¹ k.c.

W pozostałym zakresie skarga kasacyjna podlegała jako bezzasadna oddaleniu na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. (pkt 2).

Podstawę rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego (pkt 3) stanowiły przepisy art. 98 w związku z art. 100 zdanie drugie, art. 108 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. oraz § 2 pkt 7 i § 10 ust. 4 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. 2015.1800 ze zm.).

kc

aj